

SEXTOS EMPEIRIKOS: PROTI LOGIKOM ALEBO POZVANIE DO ANTICKÉHO SKEPTICIZMU

ANDREJ KALAŠ, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

KALAŠ, A.: Sextus Empiricus: Against Logicians Or an Invitation to Ancient Scepticism

FILOZOFIA 63, 2008, No 3, p. 252

The paper gives an outline of the history of the ancient scepticism, underlining the position of Sextus Empiricus in the ancient philosophical thought. The author argues that in antiquity there was a continuous sceptical reflection on reality and human being. He presents the ancient scepticism as a continuous struggle towards eudaimonia, the ethical aim rarely present in scepticism's modern variations. The first Slovak translation of several introductory chapters from Sextus Empiricus' *Against the Logicians*, which follows the paper, should serve as a textual evidence of the inferences made in the paper.

Keywords: Ancient scepticism – Sextus Empiricus – Criterion – Truth – Phenomenon – Eudaimonia

O živote Sexta Empeirika vieme len veľmi málo. Žil okolo r. 200 po Kr. a pravdepodobne bol lekárom tzv. empirickej lekárskej školy. Jeho dielo však pre nás predstavuje neoceniteľný zdroj informácií pre dejiny nielen gréckeho skepticizmu, ale aj stoicizmu, predsokratovskej filozofie a antickej filozofie vôbec. Myšlienkový vplyv tohto autora však siaha ďaleko za hranice antiky. Sextos Empeirikos pôsobil totiž nepriamo aj na novodobú európsku filozofiu. Vďaka záslužnému latinskému prekladu Henriho Étienna (1564), filológa známeho skôr pod menom Stephanus, si mohli dielo *Základy pyrrhonskej skepsy* prečítať renesančný M. Montaigne alebo novoveký R. Descartes. Sextos sa tak stal pre európsku filozofiu klasickým príkladom argumentačne vedenej skeptickej polemiky.

Dejiny antického skepticizmu siahajú do hlbokých stáročí predsokratovského obdobia gréckej filozofie. *Xenofanes z Kolofónu* vraj povedal, že na všetkom spočíva zdanie.¹ Oveľa známejší a dobovo príznačnejší je skepticizmus, agnosticizmus, a niekedy až akýsi nihilizmus zaznievajúce zo zlomkov gréckych sofistov (*Protagoras z Abdéry*, *Gorgias z Leonín*).

Skutočným a plnokrvným gréckym skeptikom je však až filozof *Pyrrhón z Elidy* (365 – 275 pr. Kr.). Jeho monumentálna filozofická postava sa nám záhadným spôsobom vynára z gréckej filozofickej scény 4. storočia. Pyrrhón ako správny skeptik zahŕňa pláštikom neistoty a pochybností predovšetkým svoju vlastnú osobu, dielo a filozofické posolstvo, ktoré inšpirovalo mnohé generácie neskorších filozofov. Dokonca aj Sextos Empeirikos sám seba nazýva pyrrhonikom, teda žiakom, pokračovateľom a verným strážcom Pyrrhónovho filozofického dedičstva. Napriek tomu, že Pyrrhón svojou monumentálnou filozofickou osobnosťou fascinoval súčasníkov i nasledovníkov, o jeho skutočnom

¹ DK 21 B 34.

historickom obraze vieme málo, až príliš málo na to, aby sme si o ňom mohli urobiť reálnejší obraz. Čo nám teda o ňom hovorí bohatá biografická tradícia a aké filozofické postoje podľa doxografov zastával tento skeptický mysliteľ?

Pyrrhón zrejme viedol veľmi bizarný život skeptika, ktorý o svojich filozofických názoroch svedčil hlavne a predovšetkým vlastnými životnými postojmi. Napriek spomínanému faktu, že žiadne filozofické dielo nenapísal, z biografických anekdot zachovaných prevažne v 9. knihe dejín antickej filozofie Diogena Laertskeho možno usúdiť, že jeho skeptická, až agnostická pozícia bola veľmi radikálna. Viedol vraj život samotára, ktorý natoľko nedôveroval zmyslom ani racionálnemu úsudku, že sa ničomu nevyhýbal a pred ničím nechránil. Naopak, všetkému vraj vzdoroval, ak mu to prišlo do cesty, či už to boli vozy, kopce, alebo psy, a vôbec nič nezveroval na rozhodnutie zmyslom. Preto ho vraj podľa Diogenovho zdroja, ktorým je Antígona z Karystu, jeho žiaci ochraňovali tým, že ho všade sprevádzali.² Jeho čudáctvo sa okrem iného prejavilo vraj aj v tom, že bol vždy v rovnakom duševnom rozporení, veľmi dobre znášal fyzickú bolesť a ak ho vraj niekto opustil uprostred reči, sám si dokončil výklad. Pyrrhón vraj tvrdil, že sa tak cvičí, aby bol dobrý.³ Je pravdepodobné, že celý tento podivný spôsob Pyrrhónovho správania viedol k tomu, že sa zbavil akýchkoľvek epistemických a následne aj hodnotových kritérií, čo ho malo viesť k stavu najvyššej blaženosti a neotrasiteľnosti (*αταραξία*). Zásadné vysvetlenie prechodu od hodnotovej indiferencie k zbaveniu sa životného súženia treba hľadať v nasledujúcom fragmente zo Sexta Empeirika:⁴ *Duševnému nepokoju sa možno vyhnúť len vtedy, ak ukážeme tomu, kto ním trpí práve preto, že sa vyhýba zlu a zo všetkých síl sa ženie za dobrom, že nič nie je dobré ani zlé vo svojej prirodzenosti, ale – ako to vo verši vyjadril Timón – „ale to u ľudí len takto ti stanoví zvyk“⁵ (Sextus Empiricus: *Adversus mathematicos* 9,140,1 – 6).*

Podáva nám Pyrrhón aj nejaký konkrétnejší a menej zahmlený návod na dosiahnutie etickej neotrasiteľnosti? Podľa pomerne hodnoverného svedectva doxografa Aristokla u kresťanského autora Eusebia vraj Pyrrhón podmieňoval dosiahnutie blaženosti správnym zodpovedaním troch základných etických otázok. Podľa Pyrrhóna musí ten, kto hodlá byť blaženým, hľadiť na tri veci: po prvé na to, aká je prirodzenosť vecí, po druhé na to, akým spôsobom sa máme k nim správať, a napokon na to, aký následok to bude mať pre tých, ktorí sa budú tak správať. Veci sú podľa Pyrrhóna celkom rovnako nerozlíšiteľné, nemerateľné a nerozhodnuteľné. Preto sa k nim máme správať tak, že o každej jednej veci budeme hovoriť, že nie skôr je, ako nie je, alebo že aj je, aj nie je, alebo že ani nie je, ani nie nie je.⁶ Pre tých, ktorí sa takto správajú, vyplynie podľa Pyrrhóna ako následok spočiatku zmlknutie v reči, potom však neotrasiteľnosť.⁷

Pyrrhónov skepticizmus sa po jeho smrti napriek množstvu obdivovateľov a na-

² Diogenes Laertius: *Vitae philosophorum* 9, 62.

³ Tamže, 9, 64.

⁴ Všetky preklady v štúdiu pochádzajú od jej autora.

⁵ Ide o antický – teda časomerný – daktylský pentameter, ktorý prekladáme slovenskou prízvučnou napodobeninou tohto metra.

⁶ Popri tomto preklade je možná najmenej jedna ďalšia interpretačná alternatíva gréckeho textu a z nej vyplývajúci preklad, ktorý znie: ... že nie skôr je, ako nie je, ani, ďalej, že nie skôr je, ako že aj je, aj nie je, a napokon, že nie skôr je, ako že ani nie je, ani nie nie je. Pozri ([7], 83).

⁷ Aristocles apud Eusebium, *Praeparatio evangelica* XIV, 18, 4, 3.

sledovníkov a napriek čínorodej spisovateľskej aktivite Pyrrhónovho žiaka *Timóna* (315 – 225) neetabloval ako samostatná filozofická škola. Skepticizmus sa pestoval paradoxne tam, kde by sme ho asi najmenej čakali – za bránami dávno predtým „dogmatickej“ Platónovej Akadémie. Skeptické obdobie tejto inštitúcie bolo neskôr označené ako *stredná* (*Arkesilaos*, 316 – 240) a *nová Akadémia* (*Karneades*, 214 – 129). Predmetom akademického skepticizmu bola predovšetkým filozofická polemika s tzv. dogmatickými filozofickými školami, teda s epikureizmom, ale najmä s raným stoicizmom.⁸ V tomto zaujímavom intelektuálnom zápase však akademický skepticizmus stoicizmu argumentačne podliehal a vyúsťoval do čoraz slabších variantov skepticizmu (*Filón z Larisy*, 2. str. pred Kr.), ba až do stoicizujúceho eklekticizmu (*Antiochos z Askalónu*, 1. str. pred Kr.).

Veľké oživenie skepticizmu mimo Akadémie priniesol až v 1. str. pred Kr. *Ainesidemos*. Tento filozof sa programovo dištancuje od akademického skepticizmu, skompromitovaného stoicizmom, a za ideovou inšpiráciou siaha hlboko do dejín antickej filozofie. Ako filozofický i ľudský ideál si kladie dávno zabudnutého Pyrrhóna z Elidy a zakladá novú filozofickú školu „pyrrhonikov“. Jeho veľkými pokračovateľmi budú *Agrippa* (1 – 2 str. po Kr.) a predovšetkým *Sextos Empeirikos* (2 – 3 str. po Kr.). Títo pyrrhonici však napriek svojej nesmiernej snahe už nikdy neobnovia pôvodnú Pyrrhónovu filozofiu. Pyrrhónov skepticizmus, taký radikálny a v praktickom živote neudržateľný, si budú mnohokrátym spôsobom prispôbovať, maskovať a reinterpretovať. Ústredným problémom sa pre týchto filozofov stane hľadanie životne použiteľného kritéria etického rozhodovania a konania. Ich úlohou bude nájsť kompromis medzi radikálnymi požiadavkami Pyrrhóna, zdôrazňujúceho vzdanie sa akýchkoľvek epistemických a hodnotových kritérií v prospech dosiahnutia blaženosti, a nevyhnutnosťou poskytnúť takéto kritériá prakticky založenému rímskemu človeku spravujúcemu najväčšiu ríšu v dejinách ľudstva. Kritériom sa pre neopyrrhonikov stane jav (*τὸ φαίνόμενον*), teda to, ako sa nám veci javia, a nie aké sú vo svojej vnútornej podstate. Azda aj toto riešenie neopyrrhonizmu nám v niečom pripomína novoveký utilitarizmus a pragmatizmus.

Azda najznámejšou časťou neopyrrhonského učenia je tzv. teória tropov.⁹ Ako prvý ju sformuloval spomínaný filozof Ainesidemos, keď zhrnul desať akýchsi skeptických argumentov proti možnosti poznania. Všetky sú zamerané na to, aby ukázali protirečenie v javoch a priviedli nás k zdržaniu sa úsudku (*ἐπιλογή*). Presvedčajú nás o tom, že vždy, keď nás nejaké javy privedú k istému presvedčeniu, možno nájsť súbor iných javov, ktoré nás privedú k rovnako silnému opačnému presvedčeniu. Pod váhou rovnakej sily argumentov (gr. *ἰσοσθένεια*), ktoré nám ponúka fenomenálny svet, musíme rezignovať na poznanie vnútornej podstaty vecí a obmedziť sa na poznanie javov, ktoré sa stáva pre neopyrrhonikov základom ich etického rozhodovania.

Toto uvažovanie sa zakladá na presvedčení, že tam, kde sa zmyslové javy zhodujú, máme náklonnosť byť presvedčení o pravdivosti toho, čo oznamujú. Ainesidemos však dokazoval, že na základe tých istých spôsobov (*τρόποι*), ktorými nás veci presvedčujú, dokážu nás rovnako „presvedčivo“ nášho presvedčenia aj zbaviť.¹⁰

Sústava desiatich neopyrrhonských tropov, ktoré nám vo svojich spisoch zachovali

⁸ Podrobnosti o stoicko-akademickej polemike nájde čitateľ v mojom článku ([8], 77 – 89).

⁹ Slovo *τρόπος* v gréčtine znamená *obrat, spôsob (argumentácie), obyčaj, povaha*. (LSJ, s. v. *τρόπος*.)

¹⁰ Diogenes Laertius: *Vitae philosophorum* 9, 78, 1 – 9, 79, 2.

Sextos Empeirikos a Diogenes Laertský,¹¹ sa dá zjednodušene zhrnúť takto:

1. Prvý tropos je argument, podľa ktorého tie isté objekty nevyvolávajú u rozličných živočíchov tie isté predstavy.
2. Druhý tropos poukazuje na to, že odlišnosť predstáv je podmienená odlišnosťou ľudí.
3. Tretí tropos argumentuje, že k zdržanlivosti v úsudku vedie odlišnosť jednotlivých zmyslov u toho istého človeka.
4. Štvrtý tropos poukazuje na odlišnosť javov u toho istého zmyslu ako dôsledok rozličných okolností a stavov, v ktorých sa poznávací subjekt nachádza.
5. Piaty tropos argumentuje v prospech protirečivosti javov odlišnosťou postavenia, vzdialenosti a miesta.
6. Šiesty tropos poukazuje na to, že daný predmet nevnímame sám osebe, ale vždy v spojení s niečím iným, čo vnímanie daného predmetu ovplyvňuje vždy inak.
7. Siedmy tropos hovorí o odlišnosti vnímania vecí v závislosti od ich množstva a zloženia
8. Ôsmy tropos hovorí, že odlišnosť javov je daná univerzálne platnou relatívnosťou pri každom druhu vnímania.
9. Deviaty tropos argumentuje, že javy na nás pôsobia odlišne a protirečivo v dôsledku rozličnej častosti a zriedkavosti toho, čo pozorujeme.
10. Desiaty tropos hovorí, že protirečenia sa u javov objavujú ako dôsledok odlišnosti života, obyčajov, zákonov a mravov.

Pozoruhodné na neopyrrhonskej teórii tropov je to, že Sextos si dáva veľmi záležať na tom, aby počas uplatňovania skeptickej metódy neuviazol opäť v dogmatizme, proti ktorému bojí. Totiž ústrednú tézu skepticizmu, podľa ktorej každému dogmatickému argumentu (*λόγος*) možno kontraponovať iný dogmatický argument rovnako silný vzhľadom na jeho presvedčivosť a nepresvedčivosť (*ἴσος κατὰ πίστιν καὶ ἀπιστίαν*), nepredstavuje ako dogmatické tvrdenie (*δογματική προφορά*), ale len ako oznámenie (referovanie) o (vnútornom) stave človeka (*ἀνθρωπίου πάθους ἀπαγγελία*). Tento vnútorný stav človeka poznávajúci subjekt jednoducho zažíva, je v ňom prítomný ako jeden z mnohých javov, ktoré sú pre neopyrrhnikov základným kritériom nielen poznania, ale aj etického rozhodovania v živote:¹² *Keď vyslovím tvrdenie hovoriace, že proti každému argumentu existuje protiargument rovnakej sily, v skutočnosti tým chcem povedať, že sa mi zdá, že proti každému argumentu, ktorým sa zaoberám a ktorý tvrdí niečo dogmatickým spôsobom, existuje iný dogmatický protiargument rovnocenný s ním čo do presvedčivosti a nepresvedčivosti. Takže vyslovenie takéhoto tvrdenia nie je vôbec dogmatické, ale je len akýmsi oznámením o vnútornom stave človeka, ktorý sa javí tomu, kto ho zažíva* (Sextus Empiricus: *Pyrrhoniae hypotyposes* 1, 203, 1 – 1, 204, 2).

Filozofické dielo Sexta Empeirika sa nám zachovalo až na jeden stratený medicínsky spis takmer kompletne. Akýmsi zhrnutím skeptických filozofických postojov neopyrrhonzizmu je spis *Základy pyrrhonskej skepsy* (knihy I – III). Tento spis vyšiel v slovenskom

¹¹ Sextus Empiricus: *Pyrrhoniae hypotyposes* 1, 36 – 163; Diogenes Laertius: *Vitae philosophorum* 9, 79 – 88.

¹² Na jednom mieste Sextos hovorí, že riadením prírody sme prirodzene (*ὀφηγήσει μὲν φυσικῆ... φυσικῶς*) obdarení zmyslami a rozumovou schopnosťou (*αἰσθητικοὶ καὶ νοητικοὶ ἔσμεν*) (Sextus Empiricus: *Pyrrhoniae hypotyposes* 1, 24, 1 – 1, 24, 2).

preklade prof. Špaňára vo vydavateľstve Pravda v r. 1984 [12]. Jeho druhá a tretia kniha v podstate zodpovedá rozsiahlejšiemu výkladu Sextovho spisu citovaného ako *Adversus mathematicos (Proti učencom)* VII – XI. Toto dielo je polemicky zameraným spisom proti dogmatickým (hlavne stoickým) názorom v oblasti epistemológie a logiky (*Proti logikom = Adversus mathematicos VII – VIII*), fyziky (*Proti fyzikom = Adversus mathematicos IX – X*) a etiky (*Proti etikom = Adversus mathematicos XI*). Napriek tomu, že český bádateľ Karel Janáček dokázal, že spis *Adversus mathematicos VII – XI* nie je kompletný ([5], 271 – 277), zostáva pre nás spolu so *Základmi pyrrhonskej skepsy* azda najdôležitejším doxografickým zdrojom, pokiaľ ide o antickú filozofiu vôbec. Sextov spis citovaný ako *Adversus mathematicos I – VI* je skepticky ladeným výkladom postupne sa rodiaceho systému siedmich slobodných umení.

Dielo Sexta *Empeirika* dodnes nebolo preložené ako celok ani do slovenčiny, ani do češtiny. Jeho význam ako filozofického spisu a doxografického pramenného diela je však pre historikov antického myslenia, ale i súčasných filozofov prakticky neoceniteľný. Početné nemecké a anglické preklady a komentáre¹³ sú výzvou pre našich filológov, aby tohto autora do nášho materinského jazyka preložili a sprostredkovali tak nesmierne intelektuálne bohatstvo aj slovenskému čitateľovi. Preklad, ktorý nasleduje, je zo začiatku časti nazvanej *Proti logikom*. Sextos si v prezentovanej pasáži pripravuje teoretické a metodologické východiská ďalšieho systematického výkladu skeptickej kritiky dogmatickej logiky a epistemológie. V prvej časti rozoberá filozofiu z hľadiska rôznych názorov na jej členenie na časti, v druhej časti zas skúma problematiku kritéria. Preklad dopĺňame stručným odborným komentárom.

LITERATÚRA

- [1] DIELS, H.: *Die Fragmente der Vorsokratiker, I–II*. Ed. W. Kranz. Dublin – Zürich: Weidmann 1966, 1972 (dotlač 1951,⁶ skratka DK).
- [2] DIOGENIS LAERTII *Vitae philosophorum*. Ed. H. S. Long, Oxford: Clarendon Press 1964.
- [3] HOMERI *Ilias*. Ed. T. W. Allen. Oxford: Clarendon Press 1931.
- [4] HOMERI *Odysea*. Ed. P. von der Mühl. Basel: Helbing & Lichtenhahn 1962.
- [5] JANÁČEK, K.: Die Hauptschrift des Sextus Empiricus als Torso erhalten? In: *Philologus*, 107, 1963, S. 271 – 277.
- [6] JANÁČEK, K.: *Sexti Empirici Indices*. Editio Tertia Completior. Ed. Leo S. Olschki. Firenze: Accademia Toscana di Scienze e Lettere 2000.
- [7] KALAŠ, A.: Dvojaká interpretácia Pyrrhónovej tézy ou mallon („nie skôr“). In: *Filozofia: Minulé podoby – súčasné perspektívy*. Bratislava: Maxima press 2003, s. 81 – 86.
- [8] KALAŠ, A.: Stoicko-akademická polemika o poznaní. In: *Filozofia*, roč. 60, č. 2, 2005, s. 77 – 89.
- [9] LIDDELL, H. G. – SCOTT, R. – JONES, H. S.: *Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press 1996⁹ (skratka LSJ).
- [10] RADOVÁ, I.: Úvod k prekladu: PALAIFATOS: *O neuvěřitelných příbězích (Περί ἀπίστων)*. Z řečtiny přeložila a úvodem, komentáři a rejstříky opatřila Irena Radová. Praha: KLP 2005, s. IX – XV.

¹³ Osobitnú vedeckú pozornosť si zaslúži najmä Janáčkov index k celému Sextovmu dielu ([6], 83).

- [11] SEXTI EMPIRICI *Opera, I – III*. Ed. H. Mutschmann – J. Mau, Leipzig: Teubner, I: 1912; II – III: 1914.
- [12] SEXTUS EMPIRICUS: *Základy pyrrhonskej skepsy*. Prel. J. Špaňár. Bratislava: Pravda 1984.
- [13] SEXTUS EMPIRICUS: *Against the Logicians*. Ed. D. P. Goold. Prel. R. G. Bury. Cambridge, Massachusetts: Loeb Classical Library 1936 (dotlač 1997).
- [14] *The Oxford Classical Dictionary*. Ed. S. Hornblower – A. Spawforth. Oxford: Oxford University Press 2000.

Štúdia bola realizovaná v rámci projektu VEGA *Antické koncepty demokracie a slobody a ich filozofická relevancia pre súčasnosť*, č. 1/4684/07.

Mgr. Andrej Kalaš, PhD.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
818 01 Bratislava 1
SR
e-mail: andrej_kalas@yahoo.com